

УДК 141.5(477)«18/19»

О. Ю. Поцюрко

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету в внутрішніх справах

ПРОЕКТ КОНСТИТУЦІЇ Й УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОГЛЯДАХ М. ДРАГОМАНОВА

Зважаючи на постійну трансформацію українського суспільства, виявом якої є Революція гідності, що пришвидшила процес розвитку громадянського суспільства в Україні, продовжується пошук нових моделей компромісу між державами, громадянами та державною владою, національностями. Відтак виникає потреба знову й знову звертатися до досягнень і досвіду мислителів попередніх епох.

Саме до таких мислителів належить М. Драгоманов. Його інтелектуальне становлення відбувалося під впливом ліберальних поглядів, що панували в Європі другої половини XIX – початку XX ст., містилися ідеї соціалізму й демократично-народницької ідеології. Розвиток українського питання в цей період отримав нове історико-політичне та правове забарвлення, що передбачає історичне буття українського народу крізь призму двох концептів – козацької та слов'янської ідей. У таких умовах М. Драгоманов на основі ідеї конституціоналізму прагнув розробити нову політичну модель вирішення «українського питання».

Предметом дослідження є аналіз ідей М.П. Драгоманова, які торкаються питань конституціоналізму й національного самоусвідомлення українців.

Об'єктом дослідження є фундаментальна історико-аналітична спадщина М. Драгоманова та сучасні концептуальні підходи до проблеми конституціоналізму й автономії України в ключі націогенезу.

Вивчаючи творчу спадщину мислителя, окрім його оригінальних творів, ми також використовували праці таких дослідників, як Т. Андрусак [1], Б. Грінченко [2], В. Довгич [3], Г. Корольов [9], Б. Кістяківський [7], А. Круглашов [8], О. Шевченко [9], котрі приділили чималу увагу окремим аспектам дослідження питання формування нації у творчості М. Драгоманова.

Проповідуючи не лише рівноправність осіб, а й рівноправність націй, він уважав, що останнє можна здійснити тільки за федерації народів.

М. Драгоманов зі своєю невтомною проповіддю особистої та суспільної свободи і представницьких конституційних установ, яку він провадив починаючи з середини сімдесятих років, посідає зовсім виняткове місце. Будучи першим російським письменником, котрий зробив проповідь прав особистості й політичної свободи своєю головною справою, М. Драгоманов виразно виступає послідовником конституціоналістів, творцем першої російської конституційної теорії.

О. Шевченко стверджує: «Своєрідність М. Драгоманова як прогресивного політичного і громадського діяча криється перш за все в його широкому, поліаспектному підході до такого важливого поняття, як «конституціоналізм», яке він нерідко доповнював, збагачував, інколи навіть ототожнюєчи з поняттям політичної свободи. Драгомановське розуміння конституціоналізму включало в себе такі чинники: політична свобода суспільства і особистості, що реалізувалася через народне представництво в центрі, самоуправління на місцях, дотримання прав і свобод людини» [9].

Окреслюючи особливості конституціоналізму М. Драгоманова, варто наголосити на його основних позиціях: «У землях, населених українським племенем, повинно бути засноване товариство «Вільна Спілка» – «Вольный Союз», яке поставить своїм завданням роботу для політичного, економічного і культурного визволення та розвитку українського народу й іноплемінних колоній, що живуть серед нього. Головним завданням «Вільної Спілки» в Росії у теперішній та найближчий час повинна бути робота для перетворення цієї держави на засадах політичної свободи» [1, с. 125]. Під політичною свободою М. Драгоманов розумів, зокрема, права людини і громадянина (недоторканність

тіла, особи, національності (мови) та приватних листів і телеграм; свобода вибору, свобода совісті, свобода слова, свобода зборів, свобода товариств і об'єднань), самоврядування (місцеве (общинне, волосне, повітове, обласне) і державне).

Програма, викладена в книжці «Вільна спілка», містить проект конституційної реорганізації Росії. У ній особливо привертає увагу параграф, що встановлює загальне виборче право: право обирати мають усі громадяни, котрі досягли 21-річного віку. Найголовнішу прикмету цього проекту становить наполягання на широкому місцевому самоврядуванні, особливо обласному, як основі державного самоврядування, здійснюваного центральним народним представництвом.

Осмислюючи процес політичного перетворення Росії, мислитель виділяє низку особливо важливих моментів: «1) права людини і громадянина і 2) самоврядування місцевого; правління ж усією Росією через центральні представницькі збори без визнання і забезпечення цих прав і місцевого самоврядування слід вважати таким, що так само мало охороняє свободу загалом та інтереси України зокрема, як і теперішній устрій Російської імперії» [1, с. 131].

На противагу проектам, виробленим різними громадськими гуртами в останні роки, проект, викладений у творі «Вільна спілка», вигідно відрізняється саме тим, що в ньому приділено особливу увагу питанням місцевого самоврядування: так, наприклад, у ньому в саму конституцію введено визначення компетенцій одиниць місцевого самоврядування; ці компетенції є значно розширені як наслідок створення більшої, а відтак впливовішої самостійнішої від губерньського земства одиниці самоврядування – обласного земства; зрештою, розв'язання спору про межі компетенції поміж органами місцевого самоврядування й центральним урядом віддане виключно судові.

Опираючись на власні переконання та російські реалії, М. Драгоманов виокремлює такі цілі українського товариства «Вільна Спілка»: «I. Загально-громадянські: а) Права людини і громадянина; б) Самоврядування. II. Суто-національна: Політична свобода» [1, с. 133].

Окрім головних цілей спілки, учений виділяє ще й декількі додаткові, серед яких, зокрема, можна відзначити такі: «Члени повинні вишукувати в різних місцях і класах населення України спогади про минулу свободу і рівноправність, як, наприклад, про самоврядування повітів за т. зв. Литовським правом, міст за т. зв. правом Магдебурзьким, про світське і церковне самоврядування громад і волостей, про братства, про самоврядування козацьке (сотень, полків і всієї Гетьманщини) і т. п., – підтримувати ці спогади і підводити їх до теперішніх понять про свободу і рівність в освічених народів» [1, с. 133].

У часи М. Драгоманова український народ був поставлений долею в становище ненормальне, головним чином через дві обставини: а) втрату ним політичної незалежності (особливо внаслідок розподілу його країни в кінці XVII ст. між Польщею, Московією й Туреччиною); б) наявну, головним чином унаслідок цієї обставини, розрізненість між масами українського народу й більшістю вищих класів, які засвоїли собі ознаки пануючих над українським народом національностей: великоросійської, польської, німецької (в Буковині) та угорської, через це втратили безпосереднє почуття свого зв'язку з народом, серед якого вони живуть, і свідомість інтересів цього народу і його країни або навіть зробилися серед цього народу й у цій країні представниками чужих, а інколи й відверто шкідливих їм інтересів. Таке ненормальне становище українського народу послугувало джерелом низки неправильних понять, непорозумінь і со-

фізмів, підтримка яких надає стільки вигод різному роду політичним елементам, які прагнуть утримати або набути таке або інше панування над цим народом, що будь-яка мова про роботу на користь цього народу повинна розпочинатися зі спростування цих хибних ідей і з пояснення необхідності цієї роботи та її спеціалізації. Чи не ятрить нам така ситуація рани?

Пояснюючи статті статуту «Вільної спілки», учений голошує: «Якщо до тепер сказаного додамо, що, за визнанням усіх спостерігачів, українська порода, число членів якої і тепер уже може бути визначено до 20.000.000, – далеко не позбавлена фізичних і моральних ознак вищої людяності і довела у своєму минулому здібність до культури, незважаючи на несприятливі умови, – то ми тим більше повинні будемо визнати, що український народ може явити собою не тільки природне, але і вдячне поле для прикладання сил тих осіб, які бажаять служити розвитку людському» [1, с. 139]. Присвячення себе роботі на користь розвитку народу українського не тільки може повністю задовільнити особистості, які піднялися до розуміння інтересів загальнолюдських, а й вільна й розвинута українська нація буде, звичайно, не найостаннішим членом у людській сім'ї. Далі веде М. Драгоманов: «Український рух, який проявляється в останні десятиріччя з усе більшою наполегливістю, і в найбільш наївні свої часи, по суті, не мав іншої цілі, крім повернення української нації в сім'ю культурних європейських народів, в яку вона входила до кінця XVII ст., доки згаданий вище розподіл України не підірвав її сил» [1, с. 139]. На сьогодні свідомо діяльність на користь громадянської свободи та самоврядування населення України, а також об'єднання її освічених класів з масами народу, звичайно, допоможе українській нації скоротити ту відстань, яка утворилася протягом останніх століть між розвитком її та народів Європи, які значно випередили її, мета, яка вже сама собою не може не бути визнаною гідною зусиль морально розвинутих людей, а особливо вигадуваних серед українського народу й завдяки його праці.

Розглядаючи політичну історію Швейцарії, Нідерландів, Шотландії, Англії та Сполучених Штатів Америки – країн, які й досі залишилися зразками політично вільних держав на земній кулі, ми бачимо, що в них політичні революції спрямувались насамперед проти непов'язаної з місцевим населенням бюрократії, розвиток якої ці революції встигли призупинити на самому початку, так само як і зберегти самоврядування.

Додаючи коментар до статті 5 Української політико-соціальної програми, М. Драгоманов пише: «Політична свобода не може бути метою, а є тільки умовою забезпечення життя і розвитку населення. Саме тому будь-яке співтовариство, яке ставить собі за мету політичне визволення певної країни, повинно мати, крім певного плану влаштування самоврядування, готову програму заходів соціально-економічного і культурного характеру» [1, с. 164].

Наприкінці твору «Вільна спілка» М. Драгоманов стверджує, що «Україна до XVIII ст. була, хоча й найбільш відсталою (внаслідок збігу різних географічних та історичних обставин), але все-таки органічною частиною культурної Європи» [1, с. 178]. Відірвана була Україна від цієї Європи внаслідок свого підкорення деспотичній і централізованій Російській імперії. Стан політичної свободи в останній час, уже за свідченням сучасності, перешкоджає європейському розвитку України.

Дослідник спадщини М. Драгоманова Г. Корольов наголошує: «Драгоманівські політичні концепції були сформульовані в 1879 р. До них вчений відносить: рівність прав для кожної людини, свободу слова, друку й науки, зборів і товариства, право безперешкодної самоуправи (автономії) для кожної громади в її справах, повної самостійності для вільної спілки (федерації) громад на всій Україні» [9]. Означена конструкція визначає доцільність демократичного розвитку кожного народу, яка сприятиме утворенню майбутнього федералістичного союзу держав. Тому, зважаючи на тенденції історичного процесу в Європі, М. Драгоманов

стверджує, що «українцям ліпше виступати з думками не стільки національними, скільки автономними і федеральними» [4, с. 540]. Отже, провідною ідеєю в його концепції конституціоналізму було обстоювання широкої автономії України з великою частиною суверенітету в межах федерації вільних народів.

Мислитель невтомно доводив, що не можна визволяти «слов'янських братів» від «турків зовнішніх», доки над визволителями непорушно панують «турки внутрішні»; що встановлювати свободу в чужій країні можуть тільки люди вільні в себе вдома; що свобода – «чисте діло» й потребує «чистих рук» і що люди, які заплямували себе інтендантськими та іншими крадіжками й кривавими приборканнями пограбованих своїми колишніми поміщиками селян, своїм дотиком до справи свободи можуть тільки занести її.

Україна, що прилучилася до Московської держави як до визволительки від магнатсько-єзуїтських порядків, учинених Люблінською та Берестейською уніями, після приєднання опинилася ще в більшій неволі через бюрократичне самодержавство. Поневолення України доступило своєї кульмінаційної точки якраз напередодні російсько-турецької війни у відомому указі 1876 р., який чи не зовсім касував українську літературу.

Б. Кістяківський стверджує: «Драгоманову було ясно, що остаточне поневолення України, як великий успіх російського самодержавного уряду, було також і знаком на посилення та закріплення неволі всього російського народу» [7]. Як українець, він з особливою силою усвідомив цінність особистої й суспільної свободи для українського та всього російського народу.

У першому томі збірки «Громада» М. Драгоманов розвинув свою програму ідеального устрою, опертого на федеративних відносинах між громадами. Справді вільними можуть бути тільки маленькі держави або, ліпше сказати, громади, товариства. Справді вільною спілкою може бути тільки спілка товариств, котрі просто чи через виборних людей для кожної справи обертаються до других товариств, із котрими їм найближче, найлегше, найпожитніше бути спільними, за потрібними їм справами, оддаючи їм поміч за поміч. Значить, і громада тільки тоді буде мила кожному, коли вона не неволить нікого: бути в ній чи не бути. І громада мусить бути спілкою вільних осіб. От дійти до того, щоб спілки людські, великі й малі, склалися із таких вільних людей, котрі по волі походились для спільної праці й помочі в вільні товариства, – це і є та мета, до котрої добиваються люди і котра зовсім не подібна до теперішніх держав, своїх чи чужих, виборних чи не виборних. Мета та зветься «без начальство»: своя воля кожному, вільне громадянство й товариство людей.

Лише розвій самостійної української культури може піднести культурний рівень українських народних мас і ввести Україну в сім'ю європейських цивілізованих народів.

Крім поодиноких статей із різних політичних питань, М. Драгоманов опублікував у «Народі» дві серії статей під заголовком «Чудацькі думки про українську національну справу» і «Листи на Наддніпрянську Україну», що вийшли й окремими книжками. Вони становлять pendant до його «Історичної Польщі і великоруської демократії». У них він розглянув історично й критично весь український рух. Але, безумовно заперечуючи націоналізм, він не заперечує ваги для людства нації як такої; він не вважає її лише за пережиток старих часів і явище протикультурне, як деякі інші соціал-демократичні мислителі.

Для українця відкинути національний егоїзм набагато важче, бо Україна майже ніколи не мала самостійного й незалежного політичного існування. Українець, котрий гаряче любить свою батьківщину, живе звичайно під найтяжчими враженнями, бо культуру його народу за минулих часів вигублювали, а всі спроби перенести західноєвропейську культуру на його рідний ґрунт у ближчі часи всіляко придушували. Тому зрозуміло, що деяких представників

української інтелігенції іноді опановує абсолютно стихійне почуття культурно-національного самозбереження, з якого виплоджується національний шовінізм. Але М. Драгоманов зумів перебороти в собі всі інстинктивні низькі почуття і стати над ними в розв'язку українського національного питання, поглянути на нього з уселюдської точки зору.

У своєму творі «Історична Польща і великоруська демократія» М. Драгоманов розвинув також принципи нормальної організації сусідських взаємин між українським народом, з одного боку, та великоруським і польським – з другого. Якщо не так систематично, але не менш виразно він указав на єдино справедливі принципи, які треба покласти в основу регулювання взаємин між українським народом і народами, котрі живуть серед нього невеличкими острівцями, тобто між українською більшістю й іноземною меншиною; до речі, ці вказівки він дав ще тоді, коли питання про справедливе ставлення до іноземної меншини теоретично не ставилось навіть в Англії, тобто в країні, культурніший від Росії, зі своєю справедливою конституцією.

Тут автор розглядає революційні рухи Росії, починаючи від тридцятих років XIX ст. й обґрунтовує власну політичну програму, яка базується на принципі автономії земських одиниць, тобто сільських і міських громад, волостей, повітів і губерній. Уперше було наголошено на необхідності для революціонерів різних національностей Росії провадити пропаганду соціалізму у звичному для них колі своєї національності й до того ж своєю національною мовою (хоча панівними національностями залишалися польська й великоруська, котрі «пожирали добру частину інтелігентних сил у пригноблених народів») [4, с. 111–143]. Про практичне здійснення цієї вимоги М. Драгоманов висловився у статтях, написаних ще в 1881 р. «Передовсім, – наголошував він, – zorganizувалися зовсім особно від «російських» соціалісти українські, які рано чи пізно не тільки матимуть за собою український народ, котрий таки ж і тепер складає масу біля 20 000 000 душ, але й побачать поряд себе федеративно-соціалістичні партії: естонську, латиську, литовську, білоруську, словацьку, словенську, румунські, кавказькі, гурти єврейські, а також здорові од державно-національної зарази елементи партій великоруських, польських, німецьких та угорських. Деякі ознаки тієї світлої будучини видно уже й тепер» [1, с. 282].

Якщо ж ми тепер перейдемо до самих поглядів М. Драгоманова на питання про самостійну українську культуру, то передусім будемо повинні відзначити, що у своїх «Чудацьких думках про українську національну справу» він виступає проти формального націоналізму. На підставі низки історичних прикладів він указує на те, що «національна єднота в державі не завше може вести до більшої вільності і що думка про національність може бути причиною насилування людей і великої неправди» [4, с. 469]. І далі він резюмує свій погляд на формальний націоналізм у таких словах: «... сама по собі думка про національність ще не може довести людей до волі й правди для всіх і навіть не може дати ради для впорядкування навіть державних справ» [4, с. 469]. Із цього він робить висновок, що ми у своєму українському національному русі станемо на «хисткий ґрунт ...», як залишимо ясні думки всесвітньої людськості, котрі можуть дати найміцніший ґрунт нашому прямуванню до національної вільності, а пристанемо до старозаконного примусового націоналізму» [4, с. 473].

Не знайдеш тепер такого європейця, котрий би не думав, що без волі народу, а за однієї царської самоволі не може добре жити ніяка земля, що народ не може добре правитись самими чиновниками, котрих згори наставляє самовольний цар. Відтак, яка ж нам була за користь із того, що ми перетерпіли Російських самодержавців? Та й самі ці петербурзькі самовольники та нівечники природи чоловічої ніколи не вважали нас, українців, за своїх, і коли случалось, давали нас із більшою злістю, менше жаліли «безмозглих, упрямих хохлів», ніж своїх «русських». Далі М. Драгоманов запитує: «На що ж було руйнувати ті права краєві, ті виборні уряди, які були колись на Україні, коли тепер усі освічені люди ду-

мають, що без краєвих прав та виборних урядників обійтись не можна? Двісті років мучення, поки царі доконали тиснє українські порядки, пропали, значить, даремне!» [4, с. 563].

Вигода України двісті років тому була в тім, що вона через війну з татарами, через повстання проти Польщі мала ще земський вольний, воєнний стан і виборний уряд, уже тоді, як скрізь по більшій часті європейських земель, війсьсько було вже не земське, а королівське, вербоване, котре слухало тільки королів і князів, коли вже уряд чиновничий узяв майже скрізь гору над виборним. До того на Україні простір і свіжа оселя на степах робили те, що більша частина сільського люду була на ділі вольною.

Драгоманов підкреслює: «Знівечити хоть старосвітську, але свіже заведену вольність на Україні помогли застарілі невольні порядки тих держав, з котрими зв'язувалась Україна: панська Польща, а особливо ж порядки Московського царства, у котре увійшла Україна і в котрому вона знайшла знову панство» [4, с. 572].

Нічого дивуватись, що за ті часи, як Україна пристала до Московського царства з його самовольним царем, з кріпацтвом, що жило без науки, царська самоволя заїла вольності українські; московське боярство помогло зрости на Україні зернам кріпацтва, а просвіта почала на Україні рости дуже тихо, тим тихше, що невеличка частина українських письменних людей розділилась і на Московщину; вольним же думкам, котрі росли вже в Європі укупі з наукою і звідти переходили й до нас, тепер поставлений був тин царською й чиновницькою самоволею.

М. Драгоманов не раз у своїх творах наголошує на проблемі зростання української національної еліти, котра змогла б відстояти державні інтереси. Саме тому й у наш час провадирі звільного руху в Україні у своїх зусиллях мали б частіше звертатися для набуття політичної свободи, засвоєння та вкорінення основних принципів розвитку держави до безпосереднього спілкування з культурною Європою.

Література

1. Андрусак Т.Г. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини) / Т.Г. Андрусак. – Львів : Світ, 1998. – 189 с.
2. Жуковський А. Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу / А. Жуковський ; НАН України, Інститут української археографії. – К., 1994. – 286 с.
3. Довгич В.А. Українська ідея в політичній теорії М. Драгоманова : [навчальний посібник] / В.А. Довгич ; КДУ ім. Т. Шевченка. – К., 1991. – 155 с.
4. Драгоманов М.П. Вибране / М.П. Драгоманов. – К. : Либідь, 1991. – 688 с.
5. Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну / М.П. Драгоманов // Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці / М.П. Драгоманов. – К., 1970. – Т. 1. – 1970.
6. Катренко А.М. Український національний рух XIX ст. (по сторінках праць М. Драгоманова) : [навчальний посібник] / А.М. Катренко, Ю.В. Беззуб ; Київський військовий гуманітарний інститут, Київський університет ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 51 с.
7. Кістяківський Б.А. М.П. Драгоманов. Його політичні погляди, літературна діяльність і життя / Б.А. Кістяківський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : litopys.org.ua/kist/kistak.htm.
8. Круглашов А.М. Драма інтелектуала: політичні ідеї М. Драгоманова / А.М. Круглашов ; Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Прут, 2000. – 488 с.
9. Михайло Драгоманов у контексті європейського просвітницького руху [навчально-методичний посібник] / колектив авторів під керівництвом проф. О.В. Потільчака. – К. : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – 142 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : npu.edu.ua/lebook/book/...dRAGOMANOV%20POSIBN/30.html.
10. М. Драгоманов і українське національне відродження : матеріали Української республіканської конференції молодих вчених, присвяченої 150-річчю з дня народження М.П. Драгоманова / КДУ ім. Т. Шевченка ; під ред. Р.Л. Іваною, Л.С. Дем'янівської. – К., 1991. – 124 с.

11. Молчанов М.О. Державницька думка М. Драгоманова / О.М. Молчанов ; Інститут державного управління і самоврядування при КМ України. – К., 1994. – 40 с.

12. Проблеми державності в творчості М. Драгоманова : [методичні матеріали для студентів] / А.М. Круглашов (укл.) ; Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 1996. – 21 с.

Анотація

Поцюрко О. Ю. Проект конституції й українське питання в поглядах М. Драгоманова. – Стаття.

У статті крізь призму проекту конституції М. Драгоманова розглядається українське питання. Головне завдання «Вільної Спілки» М. Драгоманова полягало в перетворенні Російської держави на засадах політичної свободи. Серед цілей українського товариства «Вільна Спілка» мислитель виділяв такі: загальногромадянські та національні. Обґрунтовується позиція М. Драгоманова про те, що політична свобода є тільки умовою забезпечення життя й розвитку українського населення. Українська місцева еліта, яка прагне до політичного визволення держави, крім програми встановлення самоврядування, повинна мати план заходів соціально-економічного та культурного характеру. Новий підхід до розуміння громадянської свободи й самоврядування в Україні допоможе українській нації наблизитися до культури та принципів Європи, які треба покласти в основу регулювання взаємин між українцями й іншими народами, що живуть у нашій державі.

Ключові слова: конституція, українське питання, нація, Михайло Драгоманов.

Аннотация

Поцюрко О. Ю. Проект конституции и украинский вопрос во взглядах М. Драгоманова. – Статья.

В статье сквозь призму проекта конституции М. Драгоманова рассматривается украинский вопрос. Главная задача «Свободного Союза» М. Драгоманова заключалась в преобразовании Российского государства на принципах

политической свободы. Среди целей украинского общества «Свободный Союз» мислитель выделял следующие: общегражданские и национальные. Обосновывается позиция М. Драгоманова о том, что политическая свобода является только условием обеспечения жизни и развития украинского населения. Украинская местная элита, стремящаяся к политическому освобождению государства, кроме программы установки самоуправления, должна иметь план мероприятий социально-экономического и культурного характера. Новый подход к пониманию гражданской свободы и самоуправления в Украине поможет украинской нации приблизиться к культуре и принципам Европы, какие надо положить в основу регулирования отношений между украинским и другими народами, живущими в нашем государстве.

Ключевые слова: конституция, украинский вопрос, нация, Михаил Драгоманов.

Summary

Potsyurko O. Yu. The draft Constitution and Ukrainian question Drahomanov views. – Article.

In the light of articles of the constitution is considered Drahomanov Ukrainian question. The main task of “Free Association” Drahomanov is to transform the Russian state on the basis of political freedom. Among the goals of Ukrainian society “Free Association” distinguished thinker, general civil and national. Drahomanov substantiates the position that political freedom is the only prerequisite for the life and development of the Ukrainian population. Ukrainian local elite that aspires to political emancipation of the state, except the installer government must have a plan of socio-economic and cultural. A new approach to the understanding of civil liberty and self-government in Ukraine, the Ukrainian nation will move closer to the European culture and the principles that should form the basis of regulation of relations between the Ukrainian and other peoples living in our country.

Key words: constitution, Ukrainian issues, nation, Michael Drahomanov.